

Muoto-opin arkisto kaksikymmenvuotias

Suomen murteiden muoto-opin kenttätutkimus- ja arkistointihankkeen alkusysäyksenä oli se, että suomen muoto-opin — taivutus- ja sanamuodostusopin — tutkimus oli järjestetyn perusaineiston puutteessa jäänyt pitkään lähes pysähtyksiin. Kansankielen järjestelmällinen tallennus oli keskittynyt sanastolliseen puoleen, ja morfologian tutkija joutui etsimään aineistonsa muita tarkoituksia varten kerätyistä kokoelmista tai painetuista lähteistä. Työ oli vaivalloista ja tulokset usein niukat.

Vuonna 1965 ilmestyneessä ”Kansallisten tieteiden kehittämissuunnitelmassa 1966—80” (Suomi 112: 1 s. 12—13) oli jo hahmoteltu suunnitelma muotoopillisten aineiden keruusta ja arkistoinnista. Suunnitelmaa voitiin käydä toteuttamaan v. 1967. Silloin ottivat valtion tieteelliset toimikunnat hu-

manistisen toimikunnan puheenjohtajan, Helsingin yliopiston kanslerin **Paavo Ravilan** aloitteesta käyttöön tutkimussopimusjärjestelmän, joka oli tarkoitettu pitkäaikaisten ryhmätyöhankkeiden tukemiseen. Ensimmäisten, nelivuotiskaudeksi solmittujen sopimusten joukossa oli myös sopimus, jossa toisena sopijapuolena oli helsinkiläis-turkulais-jyväskyläläinen tutkijaryhmä, professorit **Pertti Virtaranta**, **Osmo Ikola**, **Terho Itkonen** ja **Heikki Leskinen**, ja toisena valtion humanistinen toimikunta. Sovitun tutkimustyön aiheena oli ”Suomen kansankielen muoto- ja lauseopillisen aineiston keruu ja arkistointi”. Muoto-opin osuuden johtajaksi tuli Terho Itkonen, ja syntyvä arkisto sijoitettiin Helsingin yliopiston suomen kielen laitokseen.

Muoto-opin arkiston assistentti fil.kand. Pirjo Mikkonen esittelee arkiston kokoelmia juhluvieraille. Kuvassa (vas.) viron kielen lehtori tohtori Ago Künnap, prof. Jouko Lindstedt ja prof. Matti Klinge.

Tutkimussopimuskauden päätyttyä keruu oli pitkään tilapäisjärjestelyjen varassa: kenttätutkimusmäärärahat anottiin vuosittain erikseen humanistiselta toimikunnalta, ja arkiston hoidosta huolehtivat Helsingin yliopiston assistentit.

Suomen kielen tutkimuksen — ennen muuta arkisto- ja sanakirjahankkeiden — organisaatio muuttui perin pohjin, kun opetusministeriön alainen Kotimaisten kielten tutkimuskeskus aloitti toimintansa 1. maaliskuuta 1976. Myös muotoopin arkiston rahoitus liitettiin siihen.

Helsingin yliopisto ja tutkimuskeskus solmivat v. 1977 muoto-opillisten aineiden keruusta ja arkistoinnista viisivuotissopimuksen; sopimus on uusittu viimeksi v. 1985, ja se on tällä erää voimassa vuoden 1988 loppuun. Sopimuksessa tutkimuskeskus sitoutui rahoittamaan muoto-opin kenttäkeruun johtokunnan vahvistaman keruuohjelman mukaisesti. Yliopisto puolestaan antoi arkistolle tilat ja asetti arkistoon kolme assistenttia, joista yksi on toiminut aineiston tallennustehtävissä. Viimeksi solmitun sopimuksen mukaan arkistossa työskentelee enää yksi assistentti ja amanuenssi, ja itse arkisto jää sopimuksen päätyttyä yliopiston haltuun.

Alkuperäisen, tutkimussopimukseen liittyvän suunnitelman mukaan tutkimustyön tavoitteena oli luoda helppokäyttöinen ja riittävän runsassisältöinen arkisto, joka systemoituna sisältäisi suomen kielen taivutus- ja sanamuodostusoppia valaisevaa aineistoa mahdollisimman monesta paikallismurteesta, käytännössä noin 150—200 pitäjäästä. Pääosa aineistoa oli tarkoitus hankkia kenttäkeruun avulla. Resurssien niukkuuden vuoksi vähimmäismäärästäkin, 150 pitäjänkokoelman keräyttämistä, on jouduttu tinkimään. Tutkimuskeskuksen johtokunta asetti muoto-opillisen keruun kokonaistavoitteeksi 120 kentältä kerättävää 2 500—3 000 lipun laajuista pitäjänkokoelmaa sekä 30 arkistoinneista, lähinnä Sanakirjasäätiön pitäjänsanastojen ja Suomen kielen nauhoitearkiston nauhoitteiden pohjalta kerättävää kokoelmaa.

Keruu on nyt edetty niin pitkälle, että valmiita pitäjänkokoelmia on 107, keskeneräisiä 34. — Kokoelmien määrää on saatu lisäyksi anomalla kenttätutkimukseen varoja kunnilta ja pitäjänseuroilta sekä eräiltä muiltakin yhteisöiltä. — Lisäksi arkistossa on 69 opiskelijoiden harjoitustöinään laatimaa pienoiskokoelmaa 52 eri pitäjänmurteesta sekä muutamia muitakin pienoiskokoelmia. Johtokunnan vahvistamaa toista keruuvaihetta, kokoelmien laatimista arkistolähteiden pohjalta, ei ole vielä päästy aloittamaan. Arkistolippuja on koossa n. 360 000.

Muoto-opin tallennukselle ja arkistoinnille ei ollut malleja ennestään. Järjestelmä oli luotava alusta, mikä merkitsi suomen murteiden morfologisten ilmiöiden inventointia ja systemointia. Terho Itkonen laati ensin 114-sivuinen monisteen *Kansankielen muoto-opin keruuohjelma*, jonka täydennykseksi ilmestyi 34-sivuinen lisävihko. Monisteiden pohjalta laadittiin, niitä edelleen täydentäen ja muokaten, 167-sivuinen *Muoto-opin keruuopas*, joka ilmestyi v. 1969 (kust. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura). Terho Itkosen apuna sitä kuten

monisteitakin laadittaessa olivat olleet Heikki Leskinen, Heikki Paunonen ja Tapani Lehtinen. Painettua opasta täydentävät vuosina 1976 ja 1978 ilmestyneet lisävihkot, joita laatimassa ovat Terho Itkosen lisäksi olleet Heikki Paunonen, Kaisu Juusela, Raija Lehtinen ja Kerttu Mulari.

Keruuopas jakautuu viiteen pääjaksoon. Ensimmäisessä käydään läpi esimerkki- ja tyyppisäilytysnoin valaistuna suomen kielen taivutus- ja sanamuodostustyyppit (vartalotyyppit), toisessa vartalonsisäisten äännevaihtelujen kannalta tärkeimmät tapausryhmät, kolmannessa ja neljännessä nominien ja verbien taivutusmuodot ja viidennessä partikkelit pesyeittäin ja johtimittain. Keruuopas palvelee paitsi kenttätutkijain apuneuvona myös arkiston systeeminmukaisena hakemistona. Systeemin osittaisen ristikkäisyyden avulla on pyritty helpottamaan aineistoa käyttävien tutkijain työtä.

Keruuoppaan kysymykset on varustettu signumnumerolla 1—897, ja karttunut materiaali järjestetään niiden mukaan A6-kokoisille arkistolipuille. Aineisto kirjoitetaan lippuihin puolikarkealla tarkekirjoituksella. Muotojen käyttöä havainnollistavat spontaanin puheen esimerkit.

Alkuperäiset kokoelmat säilytetään pitäjittäin, mutta rinnalla on kopioliipusto, jossa aineisto on keruuoppaan signumien mukaisessa järjestyksessä. Kokoelmat on lisäksi kopioitu Joensuun, Jyväskylän ja Tampereen yliopistoihin sekä Kotimaisten kielten tutkimuskeskukseen.

Keruu ensisijaisena lähteenä on ollut keruupaikkakunnalta huolellisesti valittujen kieltenoppaiden spontaani puhe, ja vasta aukkojen täyttämässä turvaututaan kyselyyn. Muoto-opin kerääjä tarvitseekin oppaikseen monentyyppisiä murteentaitajia, myös sellaisia, jotka pystyvät irtautumaan kyseltävistä asioista ja suuntaamaan huomionsa itse kieleen. Kyselemällä saadut tiedot osoitetaan lipuissa erityismerkinnöin.

Kerääjät ovat olleet edistyneitä suomen kielen opiskelijoita tai tutkijoita. Yhden pitäjänkokoelman laatimiseen kuluu 4—6 työkuukautta.

Arkisto on vireyttänyt suuresti suomen muotoopin tutkimusta. Ensimmäisenä kymmenvuotiskautena ilmestyi kaikkiaan 27 sellaista painettua julkaisua, joukossa 6 väitöskirjaa, joiden tekijät olivat käyttäneet muoto-opin arkiston kokoelmia hyväkseen. Kymmenen viime vuoden aikana on ilmestynyt neljäntäkymmentä arkiston aineistoon tukeutuvaa julkaisua, niistä 12 väitöskirjaa. Lisäksi arkiston runsaita aineksia ovat hyödyntäneet kymmenet alempien oppinäytteiden, lisensiaattitöiden ja laudaturtöiden laatijat Suomen eri yliopistoissa.

Muoto-opin arkiston kaksikymmenvuotisjuhlaa vietettiin Castrenianumissa 26. lokakuuta. Läsä oli vieraita yliopiston hallinnosta ja opettajakunnasta sekä suomen kielen opetuksen ja tutkimuksen piiristä. Myös ansioituneet muoto-opin kerääjät oli kutsuttu maljomaan juhlihan arkiston onneksi.

Kaisu Juusela
Amanuenssi